

Vad är det för skillnad?

Olika pedagogisk grundsyn leder till olika sätt att bemöta barn med autism

Ulrika Aspeflo

Jag hör ofta kollegor säga att alla vi som arbetar med barn med autism arbetar på ungefär samma sätt, och att det går att plocka lite här och lite där från olika metoder. Är det verkligen så? Jag är övertygad om att vi arbetar på *olika* sätt beroende på vilken syn vi har på barns utveckling och lärande. Det vi gör påverkas av vår teoretiska grundsyn. Frågan är bara hur medvetna vi är om vilken grundsyn vi har? I denna artikel vill jag försöka ge svar på följande frågor:

- Hur skiljer sig olika sätt att se på lärande och barn från varandra?
- Finns det viktiga skillnader som påverkar vårt sätt att förhålla oss gentemot barnen?
- Vad har jag själv för teoretisk grundsyn?

Vad finns det för skillnader i teorier kring barn och lärande?

Behaviorismen har en empiristisk syn på lärande. Människors handlingar styrs av de konsekvenser som liknande handlingar tidigare följts av. Allt beteende har en funktion. Inläring definieras som en förändring av det yttre observerbara beteendet. Kognitiva aktiviteter, såsom tankar, reflektioner och föreställningar, är inte observerbara och kan därför inte studeras med objektiva, vetenskapliga metoder. Behaviorismen har sitt ursprung i den ryske fysiologen och psykologen Ivan Pavlov (1849-1936) som i sina studier visade hur djur reagerar med betingade reflexer som svar på stimuli från omgivningen.

Den som sedan utvecklade behaviorismen var den amerikanske psykologen B.F. Skinner (1904-1990). Hans utgångspunkt var att individen upprepar beteenden där man upplever någon form av positivt resultat (belöning/förstärkning), och på samma sätt minskar beteendet om man inte upplever någon förstärkning, alternativt får någon form av negativ effekt (bestraffning/försvagare). Denna form av betingning kallas för operant betingning och det är denna inlärningspsykologiska teori som ligger till grund för de intensiva program som används vid träning av barn med autism och som i Sverige kallas för exempelvis intensiv beteendeterapi (IBT) eller tillämpad beteendeanalys (TBA).

Utifrån behaviorismen är den vuxne ansvarig för att barnet lär sig saker. Kunskap finns utanför individen och den byggs upp hos individen likt en tegelstensmur. Det mesta av undervisningen sker en-till-en och bygger på instruktioner från den vuxne. Det första som tränas är "basen", som innebär att barnet på uppmaning ska lära sig att: komma, sitta, titta i ögonen och hålla händerna stilla. Därefter tränas imitation och matchningsförmåga. Vägen till kommunikation är talimitation. Alternativ kommunikation används dock ofta om det tar lång tid för barnet att lära sig tala. Goda beteenden belönas medan icke önskvärda beteenden ignoreras eller bestraffas genom så kallade

”försvagare”, exempelvis ”timeout”. Tränarna följer program som till viss del kan individualiseras men som bygger på vad barn normalt sett kan vid respektive ålder.

I **kognitivismen** är intresset riktat mot att beskriva och förstå människans kognitiva förmågor och hennes mentala tankeprocesser. Kognitivismen har resulterat i en omfattande forskning inom områden som problemlösning, begreppsbildning, perception och minnespsykologi. Det som har fått störst inflytande när det gäller synen på lärande brukar kallas för *konstruktivism*, det vill säga att individen själv genom egen aktivitet konstruerar sin förståelse av omvärlden.

Den person som kom att betyda mest för denna syn på lärande var den schweiziske forskaren Jean Piaget (1896-1980). Han såg det som mer intressant att ta reda på varför barn svarade som de gjorde på olika test, än att bara konstatera att de presterade olika. Han menade att vi har olika sätt att tolka, förstå och resonera, och att vi har psykologiska strukturer eller scheman som är organiserade i mönster som skiljer sig åt beroende på erfarenhet och ålder. Detta har gett upphov till den stadieteori som förknippas med honom. Barnet utvecklas från den sensomotoriska perioden, via det preoperationella stadiet och de konkreta operationerna, till de formella operationernas stadium.

Kognitivismen/konstruktivismen utgår ifrån att barnet har en egen drivkraft att söka sig fram till kunskap och erfarenheter. Omgivningen kan skapa förutsättningar för lärande, men ska inte vara styrande eller ingripa för mycket. Utveckling kommer inifrån och barnet utvecklas i den takt som det mognar, det vill säga, lär sig inte barnet det man förväntat sig så beror det på att det inte har uppnått det utvecklingsstadiet än.

I ett **sociokulturellt** perspektiv är utgångspunkten att man föds in i och utvecklas inom ramen av samspel med andra människor. Fysiska och intellektuella/språkliga redskap medierar tillvaron, det vill säga hjälper människor att förstå och hantera sin tillvaro. Lärande hos individen är beroende av förmågan att ta till sig dessa redskap och kunna använda dem. Vårt tänkande är färgat av vår kultur. Kommunikation är länken mellan det inre (tänkande) och det yttre (interaktionen).

Den ryske psykologen Lev Vygotskij (1896-1934) menade att människors kunskaper och intellektuella förmågor utvecklas och förändras hela tiden och han placerade undervisning som ett centralt begrepp. Ett av hans viktigaste bidrag till pedagogisk teori är begreppet ”området för proximal utveckling”, även kallad proximal zon. Han menade att barnet, genom undervisning, alltid kan lära sig mer än vad det kan lära sig själv. Genom att bygga vidare på det som barnet redan kan och genom att ge lagom utmanande uppgifter kan man utveckla barnets lärande. Olika barn har olika proximal zon.

I ett sociokulturellt perspektiv är utveckling en socialisation in i en värld av handlingar, föreställningar och samspelsmönster som är kulturella och existerar i och genom kommunikation, och därför skiljer sig åt mellan olika samhällen och livsmiljöer. Individen handlar med utgångspunkt från de egna kunskaperna och erfarenheterna samt utifrån vad man omedvetet eller medvetet uppfattar att omgivningen kräver, tillåter eller gör möjligt i en viss situation.

Med detta synsätt är samspelet med omgivningen avgörande för utveckling och lärande. Omgivningen ansvarar för att ge barnet möjlighet att kunna ta till sig redskap för förståelse och

lärande, samt för att se över vad det krävs för några anpassningar och hjälpmedel för att barnet ska kunna vara så delaktigt som möjligt i sin vardag. Lärande och utveckling är ett gemensamt ansvar och sker i alla naturliga miljöer. Det är alltså lika viktigt att ha mål för omgivningen som för barnet.

Vad är min syn på barn med autism och lärande?

Jag utgår från ett sociokulturellt synsätt där jag också integrerat senare tids kunskaper inom det kognitiva området.

Jag anser att det är viktigt att se barnet med autism som en egen unik individ som har sina individuella intressen, styrkor och personliga egenskaper. Alla personer lever i ett större socialt och kulturellt sammanhang och det är därför viktigt att inte bara kartlägga barnet med autism utan även ta med övriga miljöfaktorer när det gäller kartläggning och insatser. Föräldrar och andra i barnets närmiljö har ovärderlig kunskap om barnet, och det är självklart att denna kunskap ska tas tillvara vid kartläggning och vid planering och genomförande av åtgärder.

Oavsett om det handlar om barn eller vuxna är det viktigt att utgå från personens individuella profil när det gäller begåvning, förmågor, inlärningsstil och intressen när planen med mål och undervisningsstrategier utformas. Planen bör även innehålla mål för hur omgivningen kan bidra till utveckling och välbefinnande.

Ett barn med autism har rätt att utveckla färdigheter och strategier/redskap som för honom/henne är meningsfulla, användbara och intressanta, och som leder till ett ökat välbefinnande, ökad självständighet och ökad delaktighet i samhället. Att vara självständig innebär en känsla av att *förstå och kunna själv*. Jag anser att kommunikation (att ge personen redskap för att förstå samt spontant kunna uttrycka sig), självständig sysselsättning (från lek till skola och arbete) och självständiga vardagliga färdigheter (ADL), meningsfulla fritidsaktiviteter samt ökad social förståelse är viktiga områden. Det är också mycket viktigt att kartlägga och respektera de perceptionsavvikelser som många barn med autism kan ha.

Jag är övertygad om att ett arbete med ovanstående områden i sig innebär förebyggande av beteendeproblem, men i de fall man ändå upplever beteendeproblem är det viktigt att göra en funktionell beteendeanalys för att om möjligt förstå bakgrunden/orsaken till beteendet. Jag utgår från att en stor andel av de beteenden som upplevs som problem kan vara stressymptom hos barnet med autism, och jag menar att det är vår skyldighet att arbeta med att förebygga och minska denna stress.

Utveckling sker i något avseende hela tiden, men det enskilda barnets utveckling beror på såväl barnets egna förutsättningar, funktionshindrets omfattning samt omgivningens förmåga till förståelse, anpassning och att skapa situationer för lärande. Lärande sker i alla naturliga sammanhang, och det är viktigt att även strukturerade och planerade insatser i så hög utsträckning som möjligt sker i ett naturligt sammanhang.

Undervisningen bör utgå från barnets styrkor och intressen, samt utifrån en bedömning av vilka hjälpmedel och anpassningar barnet kan behöva. Jag menar att det är väl styrkt att de flesta personer med autismspektrumdiagnos har en styrka i att tolka visuell information och att det därför

är en självklarhet att använda visuella strategier och hjälpmedel. Hjälpmedel kan och bör användas för olika syften/mål, och naturligtvis hela tiden vara personligt utformade.

Operanta tekniker som bygger på straff och belöning och ett "konsekvenstänkande", samt "normalisering", det vill säga att personen med autism ska tränas till att uppvisa så normala beteenden som möjligt för att passa in i miljön, stämmer *inte* överens med min syn på autism och lärande. Att använda sig av vuxenstyrda, beteendeorienterade metoder på en grupp barn som inte har så stor möjlighet att göra sin röst hörd kan medföra risker. Jag är rädd för hur dessa metoder kommer att ta sig uttryck i mindre kunniga händer. Lydnad är lätt att uppnå, men till vilket pris?

Finns det en risk för kränkande behandling där omgivningen tar sig rätten att göra det den gör på grund av att personen har ett funktionshinder? Är barn med autism så annorlunda andra barn att man ska bemöta dem utifrån en annan grundsyn, eller är en auktoritär, konsekvensbaserad syn på barn något som ökar i samhället i stort? Jag hör talas om "skamvrår" och "skämsmattor" på förskolor – och blir förfärad! Min lille son ska till hösten börja på förskola och jag inser att jag behöver höra mig för om deras syn på barn och lärande innan han ska börja.

Jag anser att alla professionella måste fundera över vilken grundsyn de företräder!

Avslutningsvis vill jag ge några exempel på hur olika grundsyn styr arbetet i olika inriktning:

- Om man utifrån operant beteendeterapi lägger upp ett behandlingsprogram som till 100% handlar om inläring för barnet, *arbetar jag istället fram ett åtgärdsprogram som innehåller lika delar anpassning av miljön, kompensatoriska hjälpmedel för barn och omgivning, samt inläring för barnet.*
- Om man utifrån operant beteendeterapi mäter intensitet i antal timmar som barnet tränas, *framför jag hellre vikten av att intensivt försöka sätta sig in i barnets situation för att försöka förstå hans/hennes funktionshinder.*
- Om man utifrån operant beteendeterapi pratar om att barnet behöver tränas och att det måste få belöning för att lära sig, *pratar jag hellre om att skapa lärandesituationer som är meningsfulla och motiverande för barnet, i och med att de bygger på barnets intressen och utvecklingsnivå.*

Ett pedagogiskt arbetssätt vid autism innebär för mig ett komplext hantverk där vi behöver ha kunskap om de svårigheter som ligger bakom det beteende vi ser, medvetenhet om syftet med det vi gör, förmåga att göra individuella anpassningar och medvetna undervisningsstrategier för att nå målen.

*Med Respekt, Intresse, Närhet och Glädje vill jag arbeta **med** barnet med autism!*

Referenser

www.evidensbaseradhabilitering.se

Säljö, Roger (2000): *Lärande i praktiken, ett sociokulturellt perspektiv*. Norstedts

Wood, David (1999): *Hur barn tänker och lär*. Studentlitteratur

Ramnerö, Jonas, Törneke, Niklas (2006): *Beteendets ABC*. Studentlitteratur

Gustafsson Lars H (2006): *Lotsa barn, Att fostra med känsla och sunt förnuft*. Norstedts

Artikelförfattare är **Ulrika Aspeflo** som är leg. logoped med mångårig erfarenhet av att arbeta med personer med Autismspektrumdiagnoser. Hon arbetar som föreläsare, kursledare och konsult bland annat för Utbildningscenter Autism (som ägs av Autism- och Aspergerförbundet) och Pedagogiskt Perspektiv AB.

Ulrika är tillsammans med Gunilla Gerland författare till boken: *Barn som väcker funderingar* (Pavus 2010)

Den här informationen är uppdaterad 2010.

Pedagogiskt Perspektiv AB, Stockholm, 2007